

דף שבועי

בס"ד

פרשת וישלח, תשפ"ב, מספר 1445

פירוש הרמב"ם למאבק יעקב והמלאך ופשט המקראות

מאיר מוניץ

(בר' לב:ב). המאבק הזה והפנייה בדיבור – כולם במראה הנבואה.²

על פי פירוש הרמב"ם, פרשות אלה בנויות מכלל ופרט. בתחילה מופיעה כותרת כללית המצהירה על ההתגלות, ואז יש פירוט של תוכן ההתגלות. אצל אברהם הכותרת היא "וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלָיו מִמְרָא וְהוּא יֵשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָלָה כָּחֵם הַיּוֹם" (בר' יח:א), וכל המתואר בפסוקים שלאחר מכן אינו מתרחש במציאות הפיזית, אלא הוא תיאור תוכנה של ההתגלות הזו – מראה נבואה שרואה אברהם. בפרשתנו, כל ההיאבקות עם האיש והשיחה איתו אינן מתרחשות במציאות, אלא הן מראה נבואה של יעקב. הכותרת הכללית להתגלות זו נמצאת בפסוקי הסיום של פרשת "ויצא": "וַיַּעֲקֹב הַלֵּךְ לְדֶרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מְלָאכֵי אֱלֹהִים" (בר' לב:ב).

על פי ההבנה הראשונית האפשרית בדברי הרמב"ם, יש הבדל בין פרשת "וירא", שם פירוט ההתגלות מופיע מיד לאחר הכותרת הכללית, לבין פרשתנו, שבה יש רווח משמעותי בין הכותרת לבין ההתגלות. על פי הבנה זו, לאחר הכותרת מופיע תיאור של ההתרחשויות שהביאו את יעקב למצב שבו נשאר לבדו, ואז קיבל את מראה הנבואה. אלא שאפשר להבין את דברי הרמב"ם בצורה מרחיקת לכת הרבה יותר.³ ניתן להבין, שגם כאן מראה הנבואה מתחיל מיד אחרי הכותרת, ושכל התיאור של שליחת המלאכים, הכנת המנחות וחציית היבוק גם הוא חלק ממראה הנבואה, המסתיים רק בסוף פרק ל"ב אחרי המאבק עם המלאך.

במבט ראשון, גם כאן הרמב"ם הולך בעקבות העיקרון של הרחקת ההגשמה. נראה שהבסיס המשמעותי לפירושו הוא תפיסת עולם פילוסופית, שלפיה מלאכים רוחניים אינם יכולים לפעול במציאות הגשמית, ולכן הוא מוכן לפרש בדרך המתרחקת, לכאורה, מפשט הכתובים. אבל עיון מעמיק יותר עשוי ללמד שפירוש הרמב"ם אינו מנותק כל כך מפשטי המקראות. דווקא לפי ההסבר השני והמרחיק לכת שניתן לעיל לדברי הרמב"ם, אפשר לתת תירוץ טוב לכמה בעיות פשט שיש בפסוקים:

1. הסבר המפגש במחניים – הפרשנים ראו צורך לתת הסבר לפגישה של יעקב עם המלאכים

בפרק מ"ב בחלק השני של "מורה הנבוכים", הרמב"ם קובע קביעה עקרונית בכל מה שנוגע להופעתם של מלאכים בתנ"ך:

כבר הסברנו שבמקום בו נזכרת ראיית מלאך או פנייה בדיבור מצדו. זה אך ורק במראה הנבואה או בחלום, בין אם זה נאמר מפורשות בין אם לא, כפי שהקדמנו ואמרנו דע זאת והבינהו מאוד מאוד!

ואין הבדל אם כתוב בתחילה שראה את המלאך או שהיה פשט הכתוב שהוא חשב אותו בתחילה לבן-אדם, ואחרי-כן, בסופו של דבר, התברר לו שהוא מלאך, כל זמן שאתה מוצא שסופו של דבר הוא שזה שנראה, או פנה בדיבור, היה מלאך. אז דע אל-נכון שמתחילת המצב ההוא היה מראה הנבואה או חלום של נבואה. כי במראה הנבואה או בחלום של נבואה יש שהנביא רואה את האל-מדבר אליו, כפי שנבחר. יש שהוא רואה מלאך, ויש שהוא שומע את המדבר אליו ואינו רואה מישהו מדבר. ויש שהוא רואה דמות אדם מדברת אליו ואחרי-כן מתברר לו שאותו מדבר הוא מלאך. באופן זה של נבואה הוא מציין שראה בן-אדם עושה או מדבר ואחרי-כן ידע שהוא מלאך.¹

הדוגמה הראשונה שהרמב"ם מביא לעיקרון זה היא הסיפור על שלושת האנשים שבאו לבקר את אברהם באלוני ממרא, ולאחריה הוא דן במאבקו של יעקב והמלאך בפרשתנו:

כן אני אומר אף בפרשת יעקב באומרו: "וַיִּאָבֶק אִישׁ עִמּוֹ" (בר' לב:כה), שהיתה בצורת התגלות, מכיוון שהתברר לבסוף שהוא מלאך. היא ממש כמו פרשת אברהם, שהקדים בה באופן כולל: "וַיֵּרָא אֵלָיו ה'" וגו' (בר' יח:א) ואחרי-כן החל מסביר כיצד זה היה. כן אמר באשר ליעקב: "וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מְלָאכֵי אֱלֹהִים" (בר' לב:ב), אחרי-כן החל מסביר מה אירע עד אשר פגעו בו, ואמר שהוא שלח שליחים ופעל ועשה, ויותר יעקב לבדו ["וַיִּאָבֶק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (שם:כה)]. זה הוא מלאכי א-להים אשר נאמר עליהם בהתחלה: "וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מְלָאכֵי אֱלֹהִים"

* ד"ר מאיר מוניץ, מזכיר המערכת בהוצאת בראילן.
1 מורה נבוכים, מהדורת שוורץ, תל אביב תשס"ג. כך א עמ' 403.

2 שם, עמ' 404.

3 על אפשרות הבנה כזו למדתי לראשונה מפרופ' שלום רוזנברג.

ולא שאלם 'למי אתה ואנה תלך', והם יראו מגשת אליו. ואמר עתה 'מי לך כל המחנה הזה' כי חשב שהם ליעקב מדברי המלאכים הראשונים, או שאלה השלוחים הגידו כן במחנה עשו, או שאין אדם אחד בדרך ההוא להיות לו כן. וטעם 'מי לך כל המחנה הזה?' כלומר, מי זה לך שתשלח לו כל אלה. כלומר, מי הוא הגדול אצלך שתשלח לו כל אלה. והוא ענהו 'למצוא חן בעיני אדוני' כי אתה הגדול והאדון בעיני.

אך לפירוש הרמב"ם אין כלל קושיה. התיאור של שליחת המנחה אינו מתאר את המציאות, אלא הוא חלק ממראה הנבואה. רק אחרי שיעקב רואה את עשו המתקרב, הוא חוצה את מחנהו ומכין לעשו מנחה – כפי שראה במראה הנבואה – ועליה שואל עשו את שאלתו.

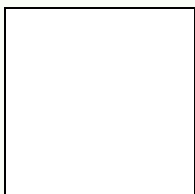
4. קושיה גיאוגרפית – פשט המקראות מכיל בתוכו גם קושי בהבנת מסלולו של יעקב. יעקב מגיע מצפון, ועל פי תיאור הפסוקים הוא חוצה את היבוק לכיוון דרום. אלא שלאחר מכן כתוב שהוא ממשיך לסוכות, שהזיהוי המשוער המקובל שלה הוא בתל דיר עלא שמצפון ליבוק. אם כך מדוע חצה את היבוק דרומה, רק כדי לשוב ולחצותו צפונה?⁵ על פי פירוש הרמב"ם הוא אכן כלל לא חצה את היבוק בפועל – אלא רק ראה זאת במראה הנבואה.

לסיכום: דומה שלפירושו של הרמב"ם, שנראה במבט ראשון מפתיע ומאולץ בפסוקים, יש גם אחיזה איתנה בפשטי המקראות.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

5 המעיין באטלסים המקראיים המתווים את מסלולו של יעקב, דוגמת **אטלס כרטא** של אהרונזי או **אטלס דעת מקרא** (המפה המצורפת לקוחה ממנו, מהדורת ירושלים תשנ"ג, עמ' 89), יראה בהם את תנועת הפרסה המזרחה של המסלול.

במחניים, שכן אין בה שום דיבור או תוכן. רש"י על אתר כתב שאלה מלאכי ארץ ישראל שבאו לקראתו. רמב"ן חלק עליו ופירש, שהמלאכים נגלו אליו לעודדו לקראת הפגישה עם עשו (ובדרך דומה פירשו גם אבן עזרא ורד"ק). לפי הסברנו בשיטת הרמב"ם, אין כאן כלל קושי, שהרי תוכנו של המפגש הוא מראה הנבואה המפורט בהמשך.

2. החצייה הכפולה – בתחילת הפרשה מתואר שאחרי שיעקב שמע שעשו הולך לקראתו:

וַיֵּרָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֵר לוֹ וַיַּחֵץ אֶת הָעַם אֲשֶׁר אִתּוֹ וְאֶת הַצֹּאן וְאֶת הַבְּקָר וְהַגְּמָלִים לְשְׁנֵי מַחֲנוֹת. וַיֹּאמֶר אִם יָבוֹא עִשָׂו אֶל הַמַּחֲנֶה הָאֶחָת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנֶּשְׂאָר לְפָלִיטָה" (בר' לב:ח-ט).

בהמשך, לקראת הפגישה עם עשו, מתוארת חצייה נוספת: "וַיֵּשֶׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיֵּרָא וְהָיָה עִשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מְאוֹת אִישׁ וַיַּחֵץ אֶת הַקְּלָדִים עַל לְאֵה וְעַל רְחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׂפָחוֹת" (בר' לג:א). הפרשנים ניסו להסביר את הכפילות בדרכים שונות. כך למשל כותב רבי אברהם בן הרמב"ם בפירושו לבר' לג:א:

דומני שהוא ע"ה כבר חצה את הבהמות ואת העם אשר אתו לשני מחנות ואפשר שהשאר אותם כך עד זמן פגישת עשו, ויתכן גם כן שהיה חוזר מדיעה זו ואסף אותם אל מחנה אחד כאשר נתחזק בתפלתו שוב כאשר בא בלבו לפייסו במנחה, ועוד יותר מזה מה שנתחזק בנבואתו ממאמר המלאך אליו "כִּי שְׂרִיטָה" (בר' לב:כט). ועל כל פנים לא חצה את בניו ולא את נשיו בשתי המחנות אלא השאירם עמו כדי שיהיו נושעים בתשועתו או יאבד באבדם.

דומה שיש כאן שתי תשובות: התשובה הראשונה היא שאחרי החצייה הראשונה שב יעקב ואיחד את המחנות, ואז חילקם שוב כשראה את עשו. התשובה השנייה היא שבחלוקה הראשונה לא חילק את נשיו וילדיו, ורק לקראת הפגישה עם עשו חילק גם אותם.⁴

אך על פי פירוש הרמב"ם אין כאן כלל קושיה. את חציית המחנות הראשונה ראה יעקב במראה הנבואה, ורק לאחר שהסתיים מראה הנבואה הוא נשא את עיניו, ראה את עשו מתקרב אליו במציאות הממשית, ואז הוא יישם בפועל את מה שראה במראה הנבואה וחצה את נשיו וילדיו.

3. "מִי לָךְ כָּל הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגַשְׁתִּי?" (בר' לג:ח) – שאלה זו, שעשו שואל את יעקב אחר פגישתם, תמוהה מאוד. הרי יעקב שלח לפניו לעשו כמה וכמה עדרים, וציווה את אנשיו לומר לו פעם אחר פעם שזוהי מנחה מיעקב? רמב"ן תירץ בכמה דרכים (בפירושו לבר' לג:ח):

'מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי'. הנה עבדי יעקב עשו כאשר צוה אותם ולא רצה לקבל מהם או שהוא בגאותו ועברתו לא דבר עמם

4 הנצי"ב (בפירושו "העמק דבר" ללב:ה) התקשה בתשובה השנייה, שהרי לפיה מה היה הטעם בכלל בחלוקה הראשונה? אם יוכה המחנה שבו נמצאים יעקב נשיו וילדיו, מה התועלת בכלל בהצלתו של המחנה השני? ולכן נטה לתשובה הקרובה לזו הראשונה של רמב"ם.